

POSTANOWIENIE

Dnia 26 czerwca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

Protokolant Justyna Kosińska

w sprawie z wniosku Ja. M.

przy uczestnictwie Jo. M. i S. M.

o zniesienie współwłasności,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 26 czerwca 2015 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawcy

od postanowienia Sądu Okręgowego w W.

z dnia 19 lutego 2014 r.,

uchyła zaskarżone postanowienie oraz postanowienie wstępne Sądu Rejonowego w W. z dnia 7 maja 2013 r. sygn. [...] i umarza postępowanie w sprawie w zakresie ważności czynności prawnych objętych aktami notarialnymi sporządzonymi przez notariusza M. Ś. w dniu 2 sierpnia 2005 r. nr Rep. [...] i w dniu 23 listopada 2006 r. nr Rep. [...].

UZASADNIENIE

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w W. oddalił apelację wnioskodawcy od postanowienia wstępnego Sądu Rejonowego w W. z dnia 7 maja 2013 r., którym stwierdzone zostało, że nieważna jest czynność prawna udzielenia przez J. M. w dniu 2 sierpnia 2005 r. Ja. M. pełnomocnictwa i zgody oraz umowa o dożywocie zawarta w dniu 23 listopada 2006 r., obie sporządzone w formie aktu notarialnego.

Rozstrzygnięcie to stanowiło wynik następujących ustaleń i wniosków:

Sąd Okręgowy w Warszawie prowadził sprawę z powództwa Jo. M. przeciwko Ja. M., S. M. i L. S. o ustalenie nieważności czynności prawnej udzielenia przez J. M. w dniu 2 sierpnia 2005 r. pełnomocnictwa i zgody Ja. M. do zbycia jej nieruchomości w drodze różnych czynności prawnych, w tym umowy o dożywocie oraz wszelkich wymaganych czynności faktycznych i prawnych i umowy o dożywocie zawartej w dniu 23 listopada 2006 r., którą J. M. przeniosła na Ja. M. swoje udziały w opisaney nieruchomości w zamian za zapewnienie jej mieszkania i opieki. Po wniesieniu przez Ja. M. sprawy o zniesienie współwłasności nieruchomości Sąd Okręgowy w W. postanowieniem z dnia 4 czerwca 2012 r. przekazał prowadzoną sprawę do dalszego rozpoznania w sprawie o zniesienie współwłasności opisaney nieruchomości.

J. M. była matką Jo. M., Ja. M. i S. M. Przysługiwał jej udział 3/6 części we współwłasności nieruchomości będącej przedmiotem postępowania o zniesienie współwłasności. Od około 2000 r. stan jej zdrowia pogarszał się, a w latach 2003/2004 ujawniły się problemy w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz samodzielnym funkcjonowaniu, wystąpiły kłopoty z pamięcią oraz komunikowaniem się z otoczeniem. Z uwagi na pogłębiający się stan otępienny, stwierdzony przez lekarza neurologa, była niezdolna do samodzielnej egzystencji, wymagała opieki. Od grudnia 2006 r. mieszkała z Ja. M. W czasie składania oświadczenia przed notariuszem o udzieleniu Ja. M. pełnomocnictwa i zgody do zbycia jej nieruchomości w drodze różnych czynności prawnych, w tym umowy dożywocia miała zachowaną świadomość podejmowania decyzji, ale pozbawiona była swobody wyrażania swej woli, z uwagi na stwierdzony stan otępienny. Podczas zawierania umowy o dożywocie w dniu 23 listopada 2006 r. nie była w stanie złożyć

podpisu na akcie notarialnym; odcisnięty został na nim tuszowy odcisk jej palca. Miała zniesioną zdolność do świadomego i swobodnego podejmowania decyzji, spowodowaną głębokim stanem otępiennym. L. S. nie była stroną umowy o dożywocie, złożyła jedynie oświadczenie potwierdzające stanowisko męża, że świadczenia wobec jego matki realizowane będą z jego majątku osobistego. Postanowieniem z dnia 20 czerwca 2007 r. Sąd Okręgowy w W. ubezwłasnowolnił całkowicie J. M. z powodu innego rodzaju zaburzeń psychicznych. W toku tego postępowania dopuszczony został dowód z opinii biegłego neurologa, który stwierdził występowanie u niej zespołu otępiennego, powodującego zaburzenia poznawcze. J. M. zmarła w dniu 12 lipca 2011 r.

Sąd Okręgowy stwierdził, że nie było podstaw do przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego neurologa, skoro opinie biegłych lekarza psychiatry i psychologa przeprowadzone w przekazanej sprawie wyjaśniły w miarodajny sposób wszystkie kwestie dotyczące stanu zdrowia psychicznego J. M. Spełnione zostały przesłanki nieważności czynności prawnych przewidziane w art. 82 k.c. Zarzut naruszenia art. 235 § 1 k.p.c. był bezzasadny. L. S. nie miała interesu prawnego do udziału w sprawie o ustalenie nieważności czynności prawnych działanych przez jej męża i J. M. Nie doszło do nieważności postępowania przed Sądem pierwszej instancji.

Wnioskodawca w skardze kasacyjnej powołał podstawę przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. Zarzucił, że naruszenie przepisów art. 386 § 2 w związku z art. 379 pkt 5 i art. 618 § 2 k.p.c. było konsekwencją błędnego stanowiska, że nie doszło do nieważności postępowania, chociaż L. S. była pozbawiona możliwości obrony swych praw przez uniemożliwienie jej brania udziału w postępowaniu po przekazaniu sprawy do rozpoznania w ramach sprawy o zniesienie współwłasności. Istotny wpływ na wynik sprawy miało naruszenie art. 217 § 1 i 2 w związku z art. 227, art. 278 § 1, art. 391 § 1, art. 378 § 1 i art. 618 § 2 k.p.c. oraz nieprawidłowe zastosowanie przepisów art. 233 w związku z art. 231, art. 235 § 1, art. 618 § 2 i 378 § 1 k.p.c. Skarżący domagał się uchylecia zaskarżonego postanowienia i postanowienia Sądu pierwszej instancji, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania oraz zniesienia postępowania dotkniętego nieważnością.

Uczestniczka Jo. M. wniosła o oddalenie skargi kasacyjnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W art. 618 § 1 k.p.c. przewidziana została zasada kompleksowego rozstrzygnięcia w postępowaniu o zniesienie współwłasności rzeczy sporów związanych z przedmiotem współwłasności, dotyczących prawa żądania zniesienia współwłasności, prawa własności oraz wzajemnych roszczeń współwłaścicieli z tytułu posiadania rzeczy. Ma ona charakter bezwzględny, wyrażony w art. 618 § 2 k.p.c., przez stwierdzenie niedopuszczalności prowadzenia odrębnego postępowania w sprawach wyczerpująco wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności oraz nakazanie sądowi przekazania spraw będących w toku do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, jak też przez obowiązek umorzenia z urzędu spraw nieprzekazanych z chwilą zakończenia postępowania o zniesienie współwłasności. Dwie pierwsze kategorie wymienionych sporów sąd rozpoznaje z urzędu (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2014 r., IV CSK 474/13, niepubl.). Na taki charakter wskazuje także prekluzja tych roszczeń po uprawomocnieniu się postanowienia o zniesieniu współwłasności, chociażby nie były zgłoszone w tym postępowaniu, wskazana w art. 618 § 3 k.p.c. Wszystkie spory wymienione w art. 618 § 1 k.p.c. rozstrzygane są w postępowaniu o zniesienie współwłasności tylko pomiędzy współwłaścicielami, a nie między nimi a osobami trzecimi. Tego rodzaju spór musi być rozpoznany w odrębnej sprawie (por. uzasadnienie uchwały z dnia 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09, OSNC 2010, nr 7-7, poz. 102; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2015 r., III CZP 18/15, niepubl.).

Pojęcie „niedopuszczalności postępowania” połączone jest w orzecznictwie z konsekwencją wystąpienia przeszkody do wszczęcia albo kontynuowania postępowania sądowego, prowadzącej do odrzucenia pozwu (art. 199 k.p.c.) albo umorzenia postępowania (art. 355 k.p.c.). Niewydanie wymaganego orzeczenia w razie zaistnienia negatywnej przesłanki procesowej, prowadzi do nieważności postępowania (art. 379 pkt 3 k.p.c.). Przepisy szczególne mogą określać w inny sposób następstwa zaistnienia przeszkody procesowej. Niedopuszczalność odrębnego prowadzenia postępowania w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. z chwilą wszczęcia sprawy o zniesienie współwłasności obejmującej także rozstrzygnięcie tych sporów (art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c.), należy rozumieć

jako przeszkodę spowodowaną swoistą zawistością sporu, niezależnie od tego, która z tych spraw została wcześniej wszczęta. Nie dojdzie jednak ani do odrzucenia pozwu lub wniosku, ani do umorzenia postępowania w tych odrębnych sprawach, ponieważ w art. 618 § 2 zdanie drugie i trzecie k.p.c. zostało przewidziane wydanie postanowienia o przekazaniu sprawy do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu sprawę o zniesienie współwłasności (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09). Konsekwencją przyjęcia niedopuszczalności postępowania w sprawie odrębnie prowadzonej w przedmiocie spraw wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c., która nie została przekazana sądowi prowadzącemu sprawę o zniesienie współwłasności, jest uchybienie przepisom bezwzględnie obowiązującym, prowadzące do nieważności postępowania (art. 379 pkt 3 k.p.c. por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 1970 r., III CZP 39/70, OSNCP 1971, nr 2, poz. 25, z dnia 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09).

Do kategorii sporów o prawo własności należą spory pomiędzy współwłaścicielami, niezależnie od trybu postępowania, w jakim są dochodzone, których rozstrzygnięcie przesądzi o tym, że uczestnik postępowania nie jest współwłaścicielem rzeczy lub jego udział we współwłasności jest inny niż on utrzymuje, jak też, że rzecz nie jest przedmiotem współwłasności. Zakresem przedmiotowym sporu o własność objęta jest także sprawa o ustalenie nieważności umowy o dożywocie, która była podstawą przejścia własności rzeczy lub udziału w niej na rzecz współwłaściciela. W odniesieniu do takiego sporu było możliwe wydanie postanowienia wstępnego, przewidzianego w art. 618 § 1 zdanie drugie k.p.c. Rozpoznanie go powinno być przeprowadzone na podstawie przepisów regulujących postępowanie procesowe. Z uwagi jednak na to, że stroną pozwaną w tym postępowaniu była także L. S., która nie jest współwłaścicielem nieruchomości, należało rozpoznać tę sprawę w odrębnym postępowaniu przez sąd właściwy rzeczowo. Postanowienie zatem o przekazaniu sprawy do postępowania o zniesienie współwłasności naruszało art. 618 § 2 k.p.c., ale rozpoznanie sprawy przez sąd prowadzący postępowanie o zniesienie współwłasności, nie doprowadziło do nieważności postępowania. Nie zostały również podniesione zarzuty naruszenia tego przepisu w tym względzie.

Powódka Jo. M. wniosła pozew inicjujący postępowanie w jednej sprawie, obejmujący żądania stwierdzenia nieważności dwóch czynności prawnych. Była to zatem jedna sprawa, po rozpoznaniu której należało wydać jedno orzeczenie kończące postępowanie. Ja. M. złożył dwa wnioski o zniesienie współwłasności dwóch nieruchomości. Wnioski zostały zarejestrowane i były prowadzone jako samodzielne sprawy. W obu sprawach krąg uczestników był taki sam. Jeżeli Sąd prowadzący sprawę o stwierdzenie nieważności wskazanych czynności prawnych uznał, że istniały podstawy do przekazania jej sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, to mógł przekazać tylko jedną sprawę do dalszego rozpoznania w jednej sprawie dotyczącej zniesienia współwłasności. Doszło jednak do wykreowania drugiej sprawy obejmującej to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami przez sporządzenie kserokopii akt, a następnie przekazanie jej sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności drugiej nieruchomości. Niedopuszczalne było rozpoznawanie jednej sprawy przez dwa sądy w oddzielnych sprawach. Przekazaniu mogła podlegać tylko jedna sprawa, ponieważ w sensie procesowym tylko jedna sprawa była wniesiona i prowadzona. Nie miało znaczenia i nie uzasadniało takiego postępowania to, że umowa o dożywocie obejmowała udziały w dwóch nieruchomościach. Żądanie stwierdzenia nieważności tej czynności prawnej dotyczyło wady oświadczenia woli strony umowy, nie zaś jej przedmiotu. Jego podstawa faktyczna i prawna miała takie samo znaczenie dla obu spraw. Sąd prowadzący drugą sprawę o zniesienie współwłasności nie mógł potraktować skserowanych dokumentów jako sprawy mogącej być przedmiotem rozpoznania, skoro doszło do przekazania tej sprawy sądowi prowadzącemu pierwszą sprawę. Bezwzględny charakter przepisów art. 618 § 1 i § 2 k.p.c., nie usprawiedliwiał podejmowania niedopuszczalnych czynności. Istniała możliwość połączenia obu spraw do wspólnego rozpoznania, także tylko w kwestii rozstrzygnięcia sporu o prawo własności. Nie można wykluczyć i takiej sytuacji, że sąd w drugiej sprawie nie podejmie czynności dotyczących rozpoznania sprawy przekazanej, pomimo braku pozwu, a orzeczenie wydane w pierwszej sprawie będzie miało powagę rzeczy osądzonej w drugiej. Nie należały bowiem do zakresu jej rozpoznania kwestie dotyczące konkretnej nieruchomości.

Skoro sprawa o prawo własności objęta była postępowaniem o zniesienie współwłasności od chwili złożenia wniosku i doszło do powstania stanu sprawy w toku, także w odniesieniu do niej, to powinna być rozpoznana w pierwszym postępowaniu, wcześniej wszczętym, w sposób wiążący dla obu postępowań. Za wcześniej wszczętą należało uznać sprawę wcześniej zarejestrowaną przez Sąd Rejonowy (... 59/12). Orzeczenie wydane w tej sprawie stworzyło stan powagi rzeczy osądzonej w drugiej (... 61/12), której dotyczy skarga kasacyjna.

Rozpoznanie tego samego sporu o własność i wydanie orzeczenia rozstrzygającego o żądaniu, pomimo braku pozwu i zawisłości sprawy wcześniej wniesionej, było niedopuszczalne. Istnienie pozwu jest warunkiem dopuszczalności procesu, stanowi przesłankę procesową w szerszym znaczeniu, której brak Sąd Najwyższy bierze pod rozwagę z urzędu, stosownie do art. 398¹³ § 1 k.p.c., analogicznie do przyczyny wcześniejszego wszczęcia sprawy (art. 379 pkt 3 k.p.c.). Postępowanie, które nie mogło być w ogóle prowadzone podlegało umorzeniu jako niedopuszczalne na podstawie art. 355 § 1 w związku z art.13 § 2 k.p.c.

W obu sprawach zostały wydane przez Sądy obu instancji postanowienia tej samej treści oraz w tych samych datach. W sprawie zarejestrowanej przez Sąd Rejonowy jako pierwsza Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 23 czerwca 2015 r., I CSK 889/14 odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania. Doszło zatem do ostatecznego zakończenia postępowania w przedmiocie żądania stwierdzenia nieważności czynności prawnych.

Zarzut nieważności postępowania z powodu pozbawienia możliwości obrony swych praw L. S., która nie brała udziału w rozprawie, z uwagi na niezawiadomienie o jej terminach, także tych, po których przeprowadzeniu doszło do wydania postanowień kończących postępowania przez Sądy obu instancji, mógł być trafny. Kwestia posiadania interesu prawnego przez pozwaną w sprawie prowadzonej według zasad postępowania procesowego nie miała znaczenia dla obowiązku zapewnienia stronie możliwości udziału w podejmowanych czynnościach. Podobnie i w postępowaniu nieprocesowym uczestnik powinien być powiadamiany o terminach posiedzeń. Na nieważność postępowania może powołać się zarówno strona (uczestnik), którego podstawa nieważności dotyczy, jak i inny uczestnik (strona), ponieważ rygory i sankcje procesowe ustanawiane są nie tylko w celu ochrony

konkretnych uprawnień i interesów stron; przestrzeganie rygorów ma wydźwięk ogólny, służy zarówno interesom stron, jak i interesowi wymiaru sprawiedliwości (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2014 r., III CZP 88/13, OSNC 2014, nr 11, poz. 108). Z uwagi jednak na wystąpienie negatywnej przesłanki procesowej, która niweczy w całości przeprowadzone postępowanie, nie mogło dojść do uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. W tej sytuacji bezprzedmiotowe było rozpoznawanie pozostałych zarzutów skargi kasacyjnej.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁸ k.p.c. orzekł jak w sentencji postanowienia.